

01.02.2021 Postimees

Ärge tehke poolikut loendust!

Parima rahvaloenduse annab Eestile registrite ja inimeste vastuste kombineerimine, kirjutavad TÜ professor Raul Eamets ja TLÜ professor Allan Puur.

Tänavuse rahvaloenduse ettevalmistused hakkavad lõpule jõudma. Uue loenduse teeb eriliseks see, et esimest korda Eestis saadakse enamik vajalikust teabest registritest. Teine, väiksem osa andmestikust kogutakse inimeste küsitlemise teel, valdavalt internetis, vähemal määral ka loendajate abiga. Sellist lähenemist tuntakse kombineeritud loendusena.

Loendusmeetodi valikule eelnes pikk arutelude voor, kus statistikaameti eksperdid, ülikoolide teadlased, statistikanõukogu, riigikogu rahvastiku probleemkomisjon ja vabariigi valitsuse loenduskomisjon vaagisid erinevate lähenemiste tugevaid ja nõrku külgi. Kõiki argumente kaaludes andis valitsus 2019. aasta lõpul oma eelistuse kombineeritud lähenemisele.

Alguses üksnes registripõhist andmekogumist kavandanud statistikaamet nõustus pärast lisarahastuse lubaduse saamist korraldama kombineeritud loenduse, mis hõlmab kõiki eestimaalasi. Statistikaamet on seadnud ambitsioonika eesmärgi uuendada Eestile kuuluvat internetis loendamise maailmarekordit ja viia see praeguselt 67 protsendilt 80 protsendi lähedusse. Kui teha korralikku selgitustööd, siis on selle sihi saavutamine meie inimeste internetikasutust arvestades täiesti võimalik.

Kombineeritud loenduse väärtus ühiskonnale sõltub sellest, mida me inimestelt küsime ning kuidas kogutud teave kättesaadavaks tehakse. Statistikaameti koostatud loendusankeet keskendub praegu peamiselt neljale küsimusele, mis käsitlevad keelteoskust (sh eesti keele oskust), murdekeelte oskust, tervist ja usku. Statistikaamet on kombineeritud loenduse vajadust selgitanud vastava info puudumisega riigi registrites. Paraku läheb selline põhjendus mööda mitmest vähemalt sama olulisest, kui mitte olulisemast argumendist, miks eesseisval loendusel on vaja vahetult inimeste poole pöörduda. Just nende argumentide tõttu eelistasid riigikogu komisjon ja valitsus kombineeritud loendust.

Esiteks, registripõhiste rahvaloenduste eeskujuriikidest eristab Eestit tõsiasi, et suur osa inimesi ei ela selles elukohas, kuhu nad on sisse registreeritud. Selliste inimeste osakaal kogu rahvastikust ulatus viimasel rahvaloendusel 23 protsendini. Aja jooksul pole see vähenenud, aastate 2015 ja 2020 võrdluses

isegi veidi suurenenud.

Seetõttu on äärmiselt tähtis, et kombineeritud loendus annaks registreeritud elukoha kõrval teavet ka inimeste tegeliku püsielukoha kohta. See on tähtis, kuna elukohaandmetel põhineb kogu perekondi ja leibkondi puudutav teave. Registripõhiselt moodustatud pered erinevad tegelikest väga palju. Esimesel prooviloendusel oli näiteks üksikvanema perre kuuluvate inimeste arv tegelikust umbes kaks korda suurem. See tähendab, et registri järgi inimesel elukaaslast pole, aga tegelikult elab ta kellegagi koos. Lahendust neile probleemidele on statistikaamet otsinud matemaatiliste mudelite rakendamisest, kuid sobivat lahendust pole see toonud. Mudelite abil moodustatud pered on tegelikult eksisteerivatest peredest süstemaatiliselt erinevad, seetõttu võib mudeldatud andmete kasutamine viia ekslikele järeldustele.

Elukoha suhtes on statistikaamet valinud omapärase tee: andmeid tegeliku elukoha kohta inimestelt küll küsitakse, kuid neid ei ole kavas avaldada. Avalikkusele plaanitakse kättesaadavaks teha teave vaid selle kohta, kas registripõhine ja tegelik elukoht erineb. Kellele ja milleks niisugust lahendust tarvis läheb, jääb arusaamatuks.

Teiseks, kombineeritud loendus annab Eestile võimaluse ajakohastada rahvastiku etnokultuurilist identiteeti puudutavat teavet, kui ankeeti lisada küsimused emakeele ja rahvuse kohta. Emakeelt puudutavate küsimuste lisamist on palunud keeleasutused, rahvusidentiteedi andmete ajakohastamist kultuuriministeerium. Küsimusi oskuslikult sõnastades oleks loenduse abil võimalik saada ka Eestis seni puuduvat teavet mitmikidentiteedi kohta, mis on tähtis segaperedest pärit inimestele ning mida rahvusvaheliselt soovitatakse loendustel koguda.

Statistikaamet emakeele ja rahvuse kohta küsimusi esitada ei plaani, sest mõlemad tunnused kuuluvad rahvastikuregistri andmekoosseisu. Samas ei võetud teisel prooviloendusel 84 protsenti inimeste emakeele ja 76 protsenti rahvuse andmeid mitte registrist, vaid eelmisest loendusest, sest need olid värskemad. Mainitud protsendid näitavad, et suurema osa Eesti elanike puhul on identiteediteave registrites kümme või rohkem aastat vana. Loenduse abil ajakohastatud emakeele ja rahvuse andmed võimaldaksid muu hulgas käsitleda aeglaselt kulgevaid, kuid olulisi identiteedimuutusi ühiskonnas. Registriinfo põhjal seda teha ei saa, sest väga suurel osal inimestel pole harjumust oma andmeid registris ajakohastada.

Kolmandaks, kombineeritud loenduse võimalusi saaks kasutada veel mitme

tunnuse täpsuse suurendamiseks, arvestades eri andmekasutajate vajadusi. Näiteks haridusministeerium on soovinud, et loendusel kogutaks inimestelt teavet välismaal omandatud hariduse kohta, mille registrites kajastumine sisse- ja tagasirändajatel pole täielik. Pere-, eluaseme- ja maksupoliitikaga tegelevate asutuste soov on eelmistes loendustes olnud küsimuse esitamine eluruumi kasutamise aluse kohta. See annaks täpsema ettekujutuse eluasemete üüriturust ja leibkondadest, kes kasutavad kellelegi teisele kuuluvat eluaset ilma üüri maksmata.

Statistikaameti huvides peaks olema teabe saamine pärast eelmist loendust sisse- ja tagasirännanutelt Eestisse saabumise aja ning lähteriigi kohta. See annaks suurepärase võimaluse hinnata alates 2015. aastast mudelarvutusel (residentsuse indeksil) rajaneva rändestatistika täpsust ja vajaduse korral meetodit täiustada. Seda on kindlasti vaja teha, sest praegu jääb Eesti mudelipõhises rändestatistikas teadmata poole sisserändajate lähte- ja väljarändajate sihtriik.

Ka kõigi nende ettepanekute rakendamisel oleks inimeste koormus loendusankedi täitmisel ligi 2,5 korda väiksem kui eelmisel loendusel, sest paljudele küsimustele ei pea vastama kõik, vaid üksnes need, keda üks või teine teema konkreetselt puudutab, näiteks eelmise loenduse järel Eestisse (tagasi)saabunud.

Paraku on statistikaamet peaaegu kõik teadlaste ja riigiasutuste ettepanekud tagasi tõrjunud. Seda on põhjendatud peamiselt sellega, et registritest saadava teabe kvaliteet on piisavalt hea. Selle väite juures on tarvis tähele panna, et loenduse kvaliteedi hindamise kriteeriumid sätib paika statistikaamet ise. See on võimaldanud valida sellised mõõdupuud, mis ei takista probleemidest hoolimata tulemustele kõrget hinnangut anda. Vaadatakse ainult kõige üldisemat pilti. Kõrvale jäetakse kõik vead ja ebatäpsused vanuserühmade, keelerühmade jne tasandil.

Rahvaloendus on andmeallikana asendamatu just väikeste rühmade puhul, mille käsitlemiseks valimuringutest ei piisa. Andmete värskust hinnatakse päevade arvuga, mis jääb info registrist statistikaametisse ülekandmise ja loendushetke vahele. Rahvuse ja emakeele puhul oli see prooviloenduses 75 päeva. Paraku jäetakse aga arvestamata, et inimeselt registrisse on need andmed jõudnud sageli 10, 20 või rohkemgi aastat tagasi.

Elukohaandmete väga suurt lahknevust ei arvesta hindamiskriteeriumid üldse, prooviloenduses sai registri põhjal moodustatud elukohatunnuse kvaliteet maksimaalse hinde. Sisuliselt oleme olukorras, kus üks ja sama asutus on nii

töö kavandaja, teostaja kui ka tulemuse hindaja.

Teadlastena oleme loomulikult registrite laiema kasutamise poolt - see on õige arengusuund. Kuid praegu tuleb arvestada, et parima loenduse annab Eestile registrite ja inimeste vastuste kombineerimine. Riik investeerib 2021. aasta loendusse väga suure summa, loenduse registripõhiseks osaks umbes 25 miljonit ja küsitlusosaks 13 miljonit eurot. Arvestuses ühe elaniku kohta saab sellest üks Euroopa ja maailma kallemaid loendusi. Kui selle raha eest saab ühiskond pooliku lahenduse, siis on ettevalmistuses midagi tõsiselt valesti läinud.

Praegu on viimane aeg teha vigade parandus. Sellest võidaksid kõik.

Andmestikud saaksid täpsemaks ja meetodid paremaks ning ühiskond saaks täpsema ja mitmekülgsema pildi, kes Eestis elavad, kus ja kellega nad elavad ning kelleks nad ennast peavad.

2 mõtet

- Statistikaameti põhjendus läheb mööda mitmest olulisest argumendist, miks eesseisval loendusel on vaja vahetult inimeste poole pöörduda.

- Me oleme sisuliselt olukorras, kus üks ja sama asutus on nii töö kavandaja, teostaja kui ka tulemuse hindaja.